

על סבצינקה כלבלבת וכלבלב

(עיון באחד מתרגומיה של מרים ילן-שטקליס)

מאת: נירה פרדקין

בצד יצירתה כמשוררת וסופרת, מרים ילן-שטקליס העניקה לנו כמה תרגומים מעולים. **תפוחי העלומים** הוא אוסף של מעשיות רוסיות. בשלושת ספריה מצויים תרגומים לסיפורים ושירים של יוצרים שונים כמו ל' טולסטוי - "הדובה הגדולה" ועוד; צ'וקובסקי - "אבא מצחיקון" (המוכר גם בתרגומה של לאה גולדברג בשם כך ולא כך); דמינקה "השמלות של אמא"; הידוע בהם הוא אולי שירו של מרשק - "המטען" המוכר בתרגומה בשם "גברת עם כלבלב". רוב תרגומיה הם מרוסית אך יש לה גם תרגומים מידיש "מקלו של סבא" של מאני לייב, מפולנית "הקטור" של יוליאן טובים. כמו כן היא תירגמה ספרים שלמים כעצרת החיות מאת אריך קסטנר, **תינוק בא לעולם** מאת לוין וזליגמן ועוד¹. בכל התרגומים ניכרת העובדה שהמתרגמת מעניקה לתרגום את כשרונותיה כמשוררת.

המשורר היהודי-רוסי סמואיל מרשק² (1887-1964) היה אחד היוצרים הבולטים בספרות הילדים בברית המועצות. אוריאל אופק כותב שהשיר נכתב ב-1926 ותורגם לעברית בארבעה תרגומים: "גברת עם כלבלב" מרים ילן שטקליס-1943³; "המטען" תרגום חנניה רייכמן - 1944 בתוך הספר **משירי ש' מרשק**; פנינה היילפרין - "מעשה בכלבלב", בתוך הספר **שלפוחיות** 1950 וב"צ תומר בספרו **שירי פלאים ואגדות** 1950. לעברית תורגמו יצירות נוספות של מרשק ואחת הידועות שבהן היא **המפוזר** שנכתבה ב-1932. גם ליצירה זו יש כמה תרגומים לעברית והידוע בהם הוא זה של לאה גולדברג בשם **המפוזר מכפר אז"ר**.

על מידת הפופולריות של מרשק בכלל והיצירה "המטען" בפרט, תעיד העובדה שכמעט כל העולים מברית המועצות דוברי רוסית, מכירים את שם המשורר ומכירים יצירה זו. לרבים מהם יש גם הספר ברוסית.

השיר⁴ הוא מעין סיפור-בדיחה: גברת עמוסה בחבילות רבות שהכלבלב הוא אחת מהן, מאבדת את כלבלבה. צוות הרכבת נחלץ ממצב מביך בכך שהוא מצרף למטען כלב ענק ו"מוכיח" לה שזה אכן כלבה בתירוץ המנוסח כך שנסתמות טענותיה (למעשה "סותמים לה את הפה" - מסבירים לה שכלבה גדל תוך שלושה ימים).

ההומור בשיר מושג מעצם הסיטואציה, מהרשימה הארוכה של פרטי המטען רשימה שחוזרת שוב ושוב, מהצלליות וכמובן מהפואנטה - שהיא התשובה הסופית שאומר איש הרכבת.

הרשימה הארוכה, שכלבלב הוא אחד ממרכיביה, כבר יוצרת בתחילת השיר את הציפייה שמשוהו יקרה למטען ובמיוחד לפריט יוצא הדופן בו - היצור החי שאכן מוציא עצמו מכלל חפץ בכך שהוא בורח.

במהלך השיר מתחזק הרושם שצוות הרכבת מתייחס אל הכלב כאל אחד מפריטי המטען, פריט שניתן להחליפו בפריט אחר. כאשר הכלבלב בורח, "מונים בבהלה" - אחרת אין יודעים איזה מפריטי המטען חסר. התחושה היא שיחסה של הגברת לכלבלב דומה, שהרי במשך הנסיעה לא בדקה מה קורה לו. ייתכן שניתן לראות בפואנטה מעין שמחה לאידה. ואילו הכלב, שאינו חפץ, אלא יצור חי - בורח למרבה המבוכה.

הטיפוגרפיה של השיר מספרת את תוכנו: ההתפתחות בעלילה מסופרת בשורות ארוכות והבית החוזר, המונה את פרטי המטען, בשורות קצרות (למעט שורה אחת). כך במבט אחד, יכול הקורא, שעדיין אינו מורגל בקריאה לראות היכן כתוב מה. באחד הספרים ברוסית (זה שלפיו עבדתי) הוסיפו עוד אלמנט לטיפוגרפיה של השיר: השורות האחרונות, בהן מדובר על הכלב שגדל תוך שלושה ימים, מודפסות באות שמנה יותר.

השיר, העשיר בצליליות ובחריזה, מהווה אתגר קשה לתרגום משפה לשפה. מעניין לבחון כיצד מתמודדים המתרגמים עם אתגר זה. כיצד הם מעבירים את חוויית השיר. במיוחד מעניין לעקוב אחר תרגומה של מרים ילן-שטקליס שמוכר בציבור רחב ומופיע גם לפחות בחמש אנתולוגיות (לבד מספרה של ילן-שטקליס).

לשם כך כדאי להשוות שני תרגומים של חנניה רייכמן ושל מרים ילן-שטקליס. החלק המעניין ביותר בעיון בתרגומים הוא רשימת המטען:

להלן הרשימה⁵:

מורשק (תרגום מילולי)	רייכמן	ילן-שטקליס
דיואן (ספה)	ספה	אמתחת
צ'מדאן (מזוודה)	חבילה	מטפחת
סקוואז' (מלתחה)	מזוודה	ילקוט לא קטן
קרטינה (תמונה שלה)	אמתחת	צנצנת
קרזינה (סל שלה)	מלתחת	קנקנת
קרטונקה (קופסת קרטון לכובעים)	שק לכד	צרוור גדלו חצי ענב
ומליניקיה סבצ'ינקה (וכלבלבת קטנטונת)	ויחד עם אלה - כלבלבת	וכלבלב

הן הרשימה המקורית והן התרגומים צליליים מאוד ולכן קל לזכרם ולדקלמם. הרשימה מעוררת צחוק בהיותה בלתי אפשרית. מרשק כולל בה הפצים גדולים כמו ספה וחפצים קטנים כמו תמונה. השורות הקצרות שחורזות זו בזו הן צליליות מאוד, מרכיב הכרחי בשירה לגיל הרך.

אם רייכמן נשאר נאמן פחות או יותר למקור, הרי שילן-שטקליס מתרגמת בחופשיות רבה: היא משנה את החפצים, מציעה גם מילה משלה - קנקנת. החפצים אצלה קטנים יותר "צרור גדלו חצי ענב".

בשני התרגומים, כמו במקור, החפצים רשומים בשורות קצרות, מה שמחזק את התחושה שמדובר כאן ברשימה שהכלב הוא אחד מהפרטים שבה. לאורך השיר חוזרים עוד ועוד על הרשימה עם שינויים קלים לפי התוכן (וגם כדי לגוון).

ה"סבצי'נקה" ברוסית, היא מילה שאינה מציינת את המין של הכלב ולעומת זאת הכלב הענקי כתוב בלשון זכר. בתרגום לעברית כמובן הכרח לציין את המין. רייכמן מדבר על כלבלבת וילן-שטקליס מדברת על כלבלב (מה שמתאים יותר לכלב הענק שהנוסעת תקבל בסוף). שניהם השתמשו בלשון ההקטנה והחביבות שמתאימה למקור.

ברשימת החפצים שמורכבת משורות קצרות, יש יוצא מהכלל - שורה ארוכה. אצל מרשק (וגם בתרגום של רייכמן) זו השורה הארוכה בה מדובר על הכלב "וכלבלבונת קטנטונת" - כלומר דווקא איזכור הכלבה הקטנה מסופר בשורה ארוכה שיש בה שתי מילים ארוכות. ילן-שטקליס ניסחה אחרת: השורה הארוכה היא אחת לפני האחרונה: "צרור גדלו חצי ענב" - לחפץ הקטנטן מוקדשת שורה ארוכה שקריאתה משאירה את הקורא ללא נשימה ואחר כך באה המילה האחת "וכלבלב". ההבדל באורך השורות, הן במקור והן בתרגומים, מדגיש את "חוסר חשיבותו" של הכלבלב בעיני הכול.

ילן-שטקליס קיצרה את השיר. במקור (ואצל רייכמן) מופיעה הרשימה שמונה פעמים ואילו אצל ילן הרשימה מופיעה חמש פעמים. היא השמיטה את שתי הפעמים האחרונות, בהן מסופר כיצד בראותה את הכלב הענק, הגברת נבהלת, טוענת שזה אינו כלבה ומציגה את הרשימה... ובתשובה הפקיד עונה לה שהחזיר לה את כל מטענה הכולל... גם כלב שגדל. בתרגום של ילן-שטקליס כשהגברת צועקת שזה אינו כלבה ומוכנה למנות את הרשימה, קוטעים אותה ומסבירים לה שכלבה גדל וצמח.

הרוסית במקור, לדברי יודעי רוסית, היא פשוטה ומובנת. בשני התרגומים יש מילים שאינן מוכרות לילדים בגיל הרך. רייכמן משתמש ב"אמתחת", "מלתחת", "שק לבד". ילן-שטקליס לא רק שכותבת "אמתחת", היא גם מוסיפה מילה שהמציאה "קנקנת". אלא שלמעשה פרטי הרשימה אינם חשובים והרשימה היא יותר אוסף של הברות מצחיקות שקל לזכורן ונעים לדקלם אותן בקול.

להדגמת התרגומים השתמשתי רק ברשימת המטען. גם בשאר חלקי השיר בולטת יכולתה של ילן-שטקליס לשחק בשפה. למשל הקטע על בריחת הכלב:

צפצף הקטר	קפץ,
ונשא גלגליו,	נבח, ויברח.
והכלבלב-	

כדאי לשים לב לשימוש הרב בעיצורים שורקים בבית זה (צ, ש), עיצורים שמעבירים תחושה של חוסר נוחות. חוסר נוחות אולי של הכלבלב ואחר כך גם של עובדי הרכבת (שהרי הגברת אינה מודעת למה שאירע).

בקריאת השיר, אפשר להיווכח כיצד ילן-שטקליס מצליחה להעביר את תוכן השיר ואת רוחו: התוכן, ההומור, הצליליות, הפואנטה. היא משיגה זאת בין השאר בזכות העובדה שהתרגום חופשי - היא משנה את פרטי המטען (שהרי לא משנה מהם בדיוק). היא כותבת שהנסיעה ארכה שלושה ימים (במקור כתוב מאין לאן נסעה הרכבת והיכן גילו שחסר פריט במטען). כך השיר בעברית מצטלצל כל כך ברור, שיר שקל לקרוא וגם קל לחזור עליו בעל פה. על מידת הצלחתו (אולי בהשוואה לתרגומים האחרים) - תעיד העובדה שהשיר ידוע ואהוב ואף מופיע בכמה אנתולוגיות.

הערות ביבליוגרפיות

1. וראו: אופק, אוריאל (1985), לקסיקון אופק לספרות ילדים, הערך "ילן-שטקליס, מרים", חלק א' עמ' 304-303.
2. וראו: שם, הערך "מרשק סמואיל", חלק ב' עמ' 399-400.
3. ילן-שטקליס, מרים (1974), יש לי סוד, דביר עמ' 72-76. השיר כאמור הופיע לראשונה בעברית ב-1943 והוא גם מופיע באנתולוגיות שונות.
4. ראו: משרד החינוך והתרבות/האגף לתכניות לימודים (1975), מחרוזות - מדרוך למורה א, עמ' 6/23-6/21.
5. בעבודה זו נעזרתי בחברות ותלמידות שתרגמו עבורי את הרוסית. לכולן שלוחה תודתי.